

Publicerad 2014-03-19

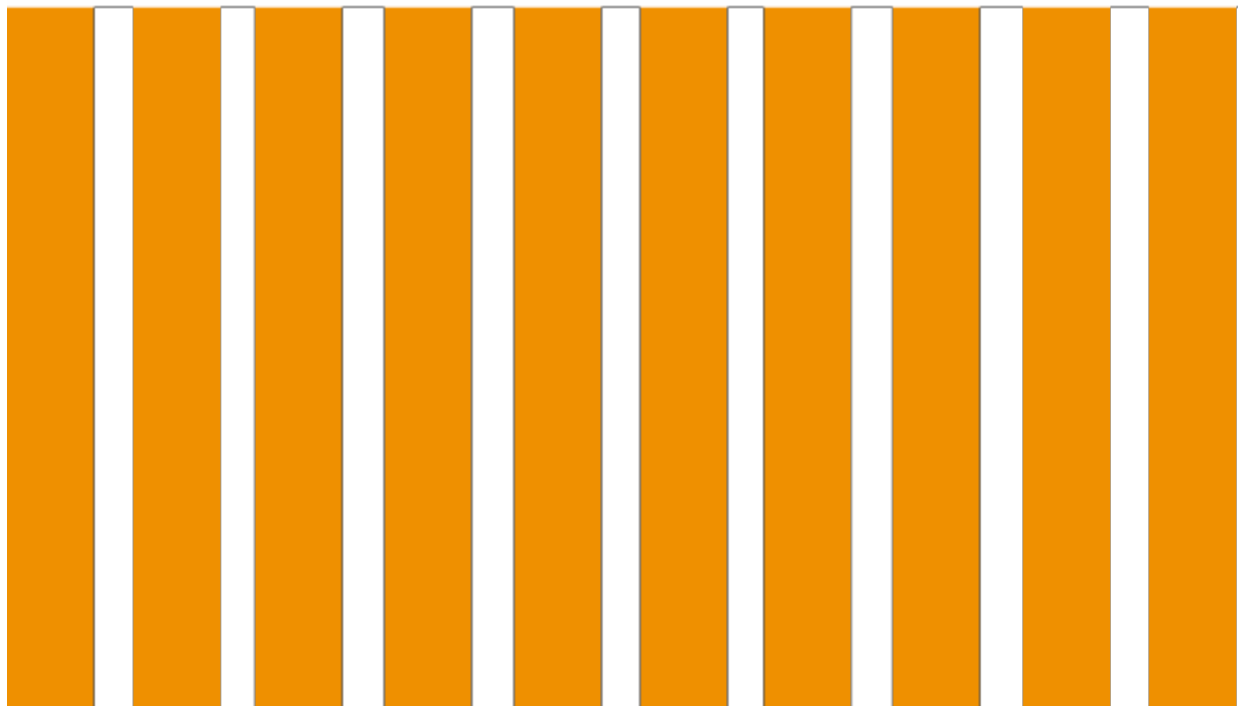
Korrigerad 2017-10-19

Vad vet vi om cannabisanvändning bland unga?

- Några vanliga frågeställningar om cannabis samt
empiriska analyser av skolelevers drogvanor

av Ulf Guttormsson, Anna Raninen & Håkan Leifman

C.A.N

Vad vet vi om cannabisanvändning bland unga?

- Några vanliga frågeställningar om cannabis samt empiriska analyser av skolelevers drogvanor

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Kunskapsläget gällande ofta förekommande frågeställningar	6
Om tillgången till cannabis	6
Om användningen av cannabis.....	7
Analys av data från Skolelevers drogvanor	9
Material och metod	9
- Konsumtion av alkohol, narkotika och tobak	9
- Om riskfaktorer	10
Resultat	11
- Användning av cannabis vs andra preparat	11
- Riskfaktorer	12
Diskussion.....	14

Sammanfattning

Ibland framförs i media att ungdomar idag har lättare att få tag på cannabis än på alkohol. CANs skolundersökningar bland elever i årskurs 9 samt gymnasiet år 2 (16- respektive -18-åringar) ger dock inget stöd för detta påstående. Eleverna rapporterar tvärtom att de upplever alkohol tillgängligare i långt högre grad än cannabis. Detta speglar även konsumtionen: i gymnasiet har t ex 4 procent använt cannabis senaste månaden medan 53 procent druckit alkohol under motsvarande period.

Tämligen ofta anges även cannabiskonsumtionen ha ökat kraftigt i omfattning under 2000-talet. Även om cannabis förefaller ha blivit mer tillgängligt under perioden är det dock svårt att med hjälp av frågeundersökningar hitta några större ökningstendenser. Bland skoleleverna kan en liten uppgång skönjas, inte så mycket bland andelen som använt cannabis utan främst avseende användningsfrekvensen hos gruppen som provat, men ingen avgörande förändring har inträffat. Undersökningar som följer äldre ungdomar visar heller inte på öknings under 2000-talet. Möjligen återfinns potentiella konsumtionsökningar bland mera marginaliserade grupper som missas i denna typ av studier.

Påståendet att många ungdomar nuförtiden väljer att berusa sig med cannabis istället för alkohol får heller inget stöd. Tvärtom är den genomsnittliga alkoholkonsumtionen bland dem som använt cannabis betydligt högre jämfört med dem som inte provat, i synnerhet gäller detta dem med högre cannabisanvändningsfrekvens, och i den gruppen är det praktiskt taget ingen som inte druckit alkohol senaste året.

I denna PM redovisas analyser av data från CANs årliga drogvaneundersökning bland skolelever i gymnasiet år 2. Gruppen elever som använt cannabis frekvent (minst 20 gånger) jämförs med samtliga respondenter, övriga cannabisanvändare (< 20 ggr), högkonsumenter av alkohol och regelbundna rökare (röker dagligen/nästan dagligen). Data avser åren avser 2012 och 2013, vilka slagits samman till ett större material bestående av drygt 8 000 ifyllda enkäter.

Resultaten av analyserna visar på mycket stora skillnader mellan de elever som använt cannabis frekvent jämfört med övriga grupper. Exempelvis svarade 3,4 procent av *samtliga gymnasielever* i materialet att de använt någon annan narkotika än cannabis, 12 procent var högkonsumenter av alkohol och 14 procent rökte dagligen eller nästan dagligen. Motsvarande andelar bland de *elever som använt cannabis minst 20 gånger* var 44 procent (annan narkotika än cannabis), 43 procent (högkonsumenter av alkohol) och 56 procent (regelbundna rökare).

Analyserna av riskfaktorer visar tydligt att de elever som använt cannabis minst 20 gånger är en grupp som har höga poäng på riskfaktor efter riskfaktor. Exempelvis uppgav ca 42 procent att de skolkar minst 2-3 gånger i månaden och ca 26 procent att deras föräldrar tycker det är okej att de (eleverna) berusar sig på alkohol och/eller röker hasch/marijuana och/eller röker cigaretter. Motsvarande andelar bland alla svarande gymnasieelever var drygt 13 respektive 8 procent. Analyserna visade med andra ord på en ansamling av riskfaktorer och användning av olika droger i gruppen frekventa cannabisanvändare.

Inledning

Under de senaste åren har myndigheter och kommuner satsat stora resurser på cannabisprevention. Behovet av kunskap om cannabisanvändningens utbredning, förändringar i konsumtionsmönster och hur tillgången ser ut har varit – och är fortsatt – stor. CAN får många gånger frågor från professionella som arbetar med unga, journalister och intresserad allmänhet om just detta. Användning av cannabis är också ett ämne som ofta får utrymme i massmedierna. De källor som medierna vänder sig till är ofta sådana som möter unga i riskmiljöer eller som arbetar med unga i behandling, till exempel polis, socialtjänst och beroendemottagningar för unga. Det gör att mediebilderna ofta speglar en viss grupp unga – unga som befinner sig i risk att utveckla missbruk eller redan befinner sig i ett missbruk. Som vi illustrerar i denna text är detta en grupp som självfallet existerar, men som på inga sätt representerar majoriteten av unga, vilket man ibland kan få intrycket av.

I ett inledande avsnitt beskriver vi kortfattat ungas tillgång till, och användning av, cannabis utifrån ett antal vanliga frågeställningar, främst med hjälp av våra undersökningar om drogvanor bland skolelever. För att få en tydligare bild av den grupp som använder cannabis mer frekvent, dvs. den grupp som oftast porträtteras i media, har vi dessutom genomfört några fördjupande analyser av data från våra skolundersökningar.

Undersökningen om skolungdomars drogvanor genomförs med riksrepresentativa urval bland elever i årskurs 9 (ca 16 år) och i gymnasiet år 2 (ca 18 år).

Undersökningen i årskurs 9 har pågått sedan 1971 och är därmed den längst pågående undersökningsserien i världen, medan gymnasieundersökningen startade 2004. Undersökningarnas syfte är i första hand att belysa utvecklingen av drogvanor och drogmönster.

Denna text beskriver således cannabisanvändning bland 16- och 18-åriga skolelever, även om många av resultaten sannolikt kan generaliseras till ungdomar i stort. Efter den inledande beskrivningen utifrån vanliga frågeställningar beskrivs material och metod lite närmare när det gäller undersökningen om skolelevers drogvanor, bland annat de frågor som ligger till grund för de djupare analyserna. Därpå följer en mer detaljerad beskrivning av cannabisanvändarna i gymnasiet genom att deras drogmönster studeras och jämförs med de övriga nämnda grupperna.

Avslutningsvis följer en beskrivning av cannabisgruppen med avseende på ett urval riskfaktorer eller riskrelaterade faktorer, även här i ljuset av hur det ser ut i de övriga grupperna. Rapporten avslutas med en kort diskussion och konklusion av de viktigaste resultaten.

Kunskapsläget gällande ofta förekommande frågeställningar

Om tillgången till cannabis

En vanligt förekommande hypotes som framförs är att *Sverige är självförsörjande på cannabis*. Det är inte en slutsats som är lätt att dra baserat på befintliga data. Hasch är fortfarande den vanligaste beslagtagna formen av cannabis enligt rättsväsendets beslagsstatistik och någon haschproduktion i Sverige är inte känd. Vi är med all sannolikhet inte heller självförsörjande på marijuana eftersom Tullens statistik visar att marijuana är den oftast beslagtagna (importerade) drogen (Rikskriminalpolisen och Tullverket 2013). Även om marijuanaodling blivit vanligare i Sverige under senare år förekommer alltså fortfarande en omfattande smuggling. Det skulle det inte göra om vi var självförsörjande.

En annan ofta framförd föreställning är att *det är lättare för unga idag att få tag på cannabis än på alkohol*. I CANs drogvaneyundersökning bland 18-åriga gymnasieelever från 2013 säger 66 procent av respondenterna att de inom 24 timmar skulle kunna få tag på alkohol. Motsvarande andel när det gäller cannabis är 26 procent. Väljer man att istället titta på elever i årskurs 9 var motsvarande andelar 45 respektive 14 procent. Från CANs undersökningar drar vi slutsatsen att det alls inte är omöjligt för många unga att få tag på cannabis, men att det är mycket lättare för dem att få tag på alkohol.

Ibland hävdas också att *haschet har blivit starkare* i Sverige. Vi har inte lyckats hitta systematiskt insamlad data som pekar på detta. Tvärtom verkar det som att styrkan i det hasch som importeras till Europa varierar men att inga tydliga trender kan utläsas (EMCDDA 2005 och EMCDDA 2012). Det vi däremot kan se är att det idag förekommer marijuana med högre THC-halt (det rusgivande ämnet), inte minst till följd av utvecklade odlingsmetoder. I vilken omfattning sådana starkare varianter används och om det i sin tur leder till att användarna berusar sig i högre grad än tidigare är dock inte klarlagt. Dessutom är marijuana fortfarande den totalt sett mindre vanliga cannabisformen på svenska marknaden, även om den blivit vanligare under senare år. En fara värd att beakta dock, som påtalas angående cannabisvarianter med högre THC-halt, är att dessa många gånger innehåller lägre halter av cannabinoiden CBD, som har en ångstdämpande/psykoshämmande effekt. Detta skulle i sin tur kunna leda till allvarigare rustillstånd än avsett (EMCDDA 2012).

Om användningen av cannabis

I vissa sammanhang kan man läsa eller höra att *cannabisanvändning är vanligare än alkoholkonsumtion bland unga*. Den upplevda tillgången på cannabis är, som beskrevs ovan, väsentligt lägre än den för alkohol. Men den upplevda tillgången behöver inte nödvändigtvis spegla användningen.

Under 2013 svarade 5 procent av niorna att de någon gång provat cannabis och 2 procent uppgav att de använt någon typ av narkotika senaste 30 dagarna (i regel handlar det då om just cannabis). Motsvarande andelar för alkohol var cirka tio

gångar större. I gymnasiet hade 15 procent provat cannabis och 4 procent hade använt narkotika den senaste månaden. Även för de två år äldre eleverna var alkoholen väsentligt mera utbredd; 82 respektive 53 procent hade druckit alkohol senaste året respektive månaden. Cannabis är alltså inte ens i närheten av att vara lika vanligt som alkohol bland svensk skolungdom.

Har då *användningen ökat på senare år* bland skolungdomar? CANs gymnasieundersökning har genomförts varje år sedan 2004. Sedan dess har det skett en liten uppgång i andelen som provat cannabis (från 13 till 15 procent), med en topp på knappt 17 procent under 2010 (se tabell 1). År 2013 var det totalt 3 procent av gymnasieeleverna som använt cannabis mer än 20 gånger, eller 18 procent om man enbart ser till gruppen som provat cannabis. Jämfört med periodens början är dessa nivåer något förhöjda.

Tabell 1. Andelen elever som provat cannabis, använt cannabis respektive narkotika senaste 30 dagarna, använt cannabis mer än 20 gånger samt andelen cannabiserna elever som använt cannabis mer än 20 gånger. Årskurs 9 samt gymnasiets år 2. 2004–2013.

	Provät cannabis		Cannabis senaste 30 d.		Narkotika senaste 30 d.		Använt cannabis 20+ ggr (samtliga)		Använt cannabis 20+ ggr (cannanv.)	
	Åk 9	Gy 2	Åk 9	Gy 2	Åk 9	Gy 2	Åk 9	Gy 2	Åk 9	Gy 2
2004	6,1	13,3	2,1	3,1	2,3	3,3	0,9	2,0	14,5	15,4
2005	6,0	13,8	2,0	3,2	2,2	3,5	0,6	2,3	10,8	16,5
2006	4,8	14,1	1,8	3,5	2,0	3,7	0,5	2,4	10,7	16,1
2007	4,7	14,4	1,1	2,8	1,4	2,9	0,6	2,1	12,5	14,6
2008	5,1	14,4	1,3	2,7	1,7	2,9	0,7	1,9	12,0	13,5
2009	6,8	15,6	2,1	2,9	2,3	3,2	1,1	2,5	15,4	16,2
2010	7,1	16,8	2,4	3,5	2,7	3,9	0,9	2,9	12,5	17,2
2011	6,6	15,7	1,4	3,7	1,8	4,0	1,2	2,7	16,6	17,2
2012	6,0	15,9	.	.	2,3	4,4	0,8	2,8	12,8	17,0
2013	5,4	15,4	.	.	2,1	4,0	1,3	2,9	21,4	18,5

Tittar vi på samma period (2004–2013) i årskurs 9 ser vi att livstidserfarenheten och månadsprevalensen är tämligen oförändrad men att omfattningen av användningen bland de cannabiserna tenderar ha ökat. Dessa ökningstendenser är dock små och vill man hitta större uppgångar i andelen som provat cannabis får man gå tillbaka till 1990-talet, då 1980-talets låga nivåer började stiga till de nivåer vi ser idag. I detta ljus är bilden ganska oförändrad vad gäller cannabiserna bland skolelever under 2000-talet.

Att cannabisanvändningen i stora drag varit tämligen oförändrad bland skolungdom betyder inte nödvändigtvis att den varit oförändrad även bland äldre ungdomar. Men i Folkhälsomyndighetens årliga enkät om levnadsvanor (HLV) syns inte heller någon ökning av ungas cannabisanvändning. Mellan 2004 och 2013 ligger exempelvis andelen 16–29-åringar som använt cannabis senaste månaden relativt stabilt runt 2 procent.

Även om tillgängliga frågeundersökningar inte visar på någon dramatisk ökning i cannabisanvändningen på senare år kan det mycket väl finnas konsumtionsökningar bland mer marginaliserade grupper, grupper som i lägre utsträckning deltar i olika typer av undersökningar eller som inte går i gymnasiet. I dessa grupper skulle det kunna förekomma både ett ökat antal konsumenter och en ökad konsumtion bland redan befintliga användare. Att det skett en ökning av volymen konsumerad cannabis i Sverige under 2000-talet kan alltså inte uteslutas, inte minst som det finns indikationer som pekar på att drogen blivit mera förekommande på den svenska marknaden (se t.ex. Guttormsson 2011). Det saknas dock bra undersökningar om mera marginaliserade gruppers cannabisanvändning, liksom om användningsmönster.

En inte alldeles sällsynt sägning är att *cannabisanvändningen har gått ned i åldrarna*. Detta får dock inget stöd i skolundersökningarna. Följer man niorna under 2000-talet är det årligen fram till 2005 närmare 2 procent av samtliga elever som uppger att de cannabisdebuterat vid 13 års ålder eller tidigare. Efterföljande år uppgår denna andel till ca 1 procent. Som nämndes ovan har andelen som prövat cannabis varit oförändrad i nian under 2000-talet men visat en viss ökningstendens i gymnasiet. Data pekar alltså inte på att cannabisdebutåldern sänkts bland skolungdom, möjligen snarast det motsatta.

De senaste årens nedgång i alkoholkonsumtion bland unga har gjort att föreställningen att *många ungdomar numera väljer att berusa sig med cannabis istället för alkohol* fått fäste. Även om det naturligtvis finns undantag är det generellt så att ungdomar med frekvent cannabiskonsumtion (använt mer än 20 gånger) också uppger en betydligt högre alkoholkonsumtion än genomsnittet. Bland gymnasieelever 2012–2013 som aldrig använt cannabis uppgick den totala årliga alkoholkonsumtionen i genomsnitt till ca 3 liter ren alkohol. Bland dem som prövat cannabis, men inte fler än 20 gånger, var årskonsumtionen i genomsnitt 5 liter högre och bland dem med mest frekvent användning av cannabis var alkoholkonsumtionen ytterligare 5 liter högre – dvs. totalt 13 liter – eller fyra gånger mera omfattande, jämfört med gruppen utan cannabiserfarenhet.

Endast två procent av dem som använt cannabis mer än 20 gånger uppgav att de inte alls druckit alkohol det senaste året. Idén att cannabis helt skulle vara en ersättare för alkohol skulle i så fall endast kunna gälla en ytterst begränsad grupp skolungdomar, och det är heller inte givet att dessa skulle ha använt alkohol om de saknat tillgång till cannabis. Delvis i linje med detta framkom i Leifman (red 2013) att sedan år 2000 har andelen elever i nian respektive gymnasiet som använt någon drog (alkohol, narkotika, tobak eller annan substans) minskat mer eller mindre kontinuerligt. Samtidigt är skolundersökningen en tvärsnittsstudie och därmed följs inte specifika individers utveckling, vilket i sin tur innebär att det inte här kan avgöras huruvida specifika individer eventuellt minskar sin alkoholkonsumtion i takt med att cannabisanvändningen ökat.

Att cannabis skulle utgöra en uppenbar ersättningsdrog för den minskade alkoholkonsumtionen bland ungdomar får inte stöd i våra skolundersökningar och vi kan alltså konstatera att alkoholkonsumtionen genomsnittligt är avgjort högre bland gruppen med cannabiserfarenhet, i synnerhet de som använt mera frekvent. I nästa avsnitt beskrivs gymnasieelever med erfarenhet av cannabisanvändning närmare.

Analys av data ur Skolelevers drogvanor

Material och metod

Konsumtion av alkohol, narkotika och tobak

På narkotikaområdet saknas av naturliga skäl information liknande den som finns på alkoholområdet vad gäller produktion och försäljning. För att få en uppfattning om vilka preparat som förekommer på marknaden och hur detta förändras över tid är man därför hänvisad till att tolka indikatorer. En viktig sådan indikator är att fråga ungdomar om deras drogvanor genom skolenkäter.

I analyserna nedan används data från CAN:s riksrepresentativa drogvanoundersökningar av elever på gymnasiet år 2. Analyserna baseras på data från undersökningarna genomförda åren 2012 och 2013. I syfte att förbättra det statistiska underlaget har data från dessa två år slagits samman till ett större dataset. Fokus i studien således på analyser av gymnasieelevernas vanor, inte årskurs 9, eftersom drogvanor både vad gäller narkotika, alkohol och tobak är mer utbredda i gymnasiet än i årskurs 9. Man brukar räkna med ungefär dubbla nivåer jämfört med årskurs 9.

Undersökningarna genomfördes som anonyma gruppenkäter i klassrummen. I 2012- och 2013-års undersökning deltog sammanlagt 8 079 elever från gymnasiet år 2. Samtliga elever fick frågor om bland annat användning av alkohol, tobak och narkotika. För mer detaljerad beskrivning av undersökningens genomförande hänvisas till tidigare rapporter, t.ex. Gripe (2013).

Den fråga som ligger till grund för kategorisering av användning av cannabis och annan narkotika ser ut som följer:

Har du någon gång använt narkotika med följande svarsalternativ: Nej; Ja, under de senaste 30 dagarna; Ja, under de senaste 12 månaderna; Ja, för mer än 12 månader sedan. De som svarat att de använt narkotika, oberoende av när i tiden, besvarar en följdfråga om vilket eller vilka slag av narkotika man använt. Därefter ställs en fråga från vem/vilka man fått tag på narkotika följt av frågan hur många gånger man använt a) hasch och/eller marijuana och b) annan narkotika än hasch/marijuana (se tabell 2).

Följande grupper jämförs i studien:

(1) *frekventa cannabisanvändare*, här definierat som de som uppgett att de använt cannabis minst 20 gånger.

(2) *övriga cannabisanvändare*, här definierat som de som uppgett att de använt cannabis 1-19 gånger.

(3) *högkonsumenter av alkohol*, här definierat som en konsumtion motsvarande minst 14 standardglas i veckan för pojkar och 9 standardglas för flickor, dvs. de gränsvärden som brukar användas på den vuxna befolkningen (se Socialdepartementet, 2013). Detta motsvarar ca 168 gram respektive 108 gram i veckan eller drygt 21 cl respektive knappt 14 cl ren alkohol per vecka.

(4) *Regelbundna rökare*, här definierat som de som röker varje dag eller nästan varje dag.

Analyserna nedan fokuserar på de frekventa cannabisanvändarna genom att jämföra dem med övriga grupper.

Om riskfaktorer

Vissa förhållanden eller faktorer ökar risken för s.k. normbrytande beteenden såsom droganvändning och kriminalitet, medan förekomst av andra faktorer minskar risken för detsamma. Sådana faktorer brukar benämnas riskfaktorer respektive skyddsfaktorer. Det kan vara attityder, förmågor, föreställningar, beteenden eller situationer. Riskfaktorer ökar sannolikheten att ett problembeteende ska förekomma. Skyddsfaktorer innebär att sannolikheten för problembeteenden minskar, även när det förekommer riskfaktorer. Enstaka riskfaktorer innebär sällan någon påtagligt ökad risk (t.ex. Stattin *m.fl.* 1997). Det gör däremot flera parallella riskfaktorer.

Ett synsätt är att riskfaktorer och skyddsfaktorer utgör ändpunkter på ett kontinuum. Exempelvis kan skolmiljön därför i vissa fall vara en uttalad riskfaktor (ex. dålig anknytning) men i andra fall en uttalad skyddsfaktor (god anknytning). Ett annat sätt att se på skyddsfaktorer är att de har en kompensations- eller bufferteffekt för högriskgrupper medan de inte har någon effekt för andra barn (Rutter, 1983).

Både risk- och skyddsfaktorer kan kopplas till individen, familjen, kamrater, skolan, närsamhället samt ytterst till samhället i stort och till staten. Många riskfaktorer tenderar att samvariera. Ett exempel är att familjer med låg utbildning i större utsträckning bor i socialt utsatta bostadsområden där våld och missbruk förekommer mer frekvent.

Här ser vi närmare på ett antal utvalda typiska riskfaktorer. Vi gör inget anspråk på att ge en fullständig bild av alla riskfaktorer, men vi tror att beskrivningen ändå ger en god fingervisning om utbredningen av olika riskfaktorer bland frekventa cannabisanvändare relativt andra grupper. Samtliga nio frågor (riskfaktorer) framgår av tabell 3 i resultatdelen. Två av faktorerna mäter olika aspekter av trivsel i skolan, två handlar om mobbning och en om utsatthet för våld. Tre frågor rör familjen/föräldrarna, där en handlar om förhållandet till familjen, en annan om föräldrarnas vetskap om vilka man umgås och en tredje om föräldrarnas attityder till att man berusar sig, röker cigaretter och röker hasch/marijuana. En fråga handlar om respondenternas kompisars/vänners drogvanor (här mätt som andelen som svarar att de flesta vännerna dricker sig berusade och/eller röker och/eller har provat narkotika). Samtliga variabler har delats in i två värden: de som uppvisar risknivåer (exempelvis de som ej trivs i skolan, de som mobbar, de som har vänner som röker/berusar sig/prövat narkotika) mot övriga.

Resultat

Användning av cannabis vs andra preparat

Hur eleverna i gymnasiets år 2 svarade på frågan om narkotikaanvändning, högkonsumtion av alkohol och rökning i 2012/2013-års undersökningar framgår av tabell 2. Inte oväntat ligger samtliga redovisade grupper, dvs använt cannabis 1–19 gånger; frekventa cannabisanvändare (minst 20 gånger); högkonsumenter av alkohol samt dagligrökarna (daglig/nästan daglig) högre på användning av olika preparat jämfört med samtliga svarande elever. Inte heller oväntat uppvisar de frekventa cannabisanvändarna allra högst värden. I denna grupp har nära hälften – 45 procent – använt annan narkotika och 43 procent är högkonsumenter av alkohol. Vidare röker 56 procent också tobak dagligen eller nästan dagligen.

Tabell 2. Andel som använt olika narkotikapreparat och som högkonsumerar alkohol respektive röker varje dag/nästan varje dag bland samtliga elever, elever som använt cannabis färre än 20 ggr, elever som använt cannabis 20 ggr eller mer, elever som högkonsumerar alkohol och bland elever som röker dagligen/nästan dagligen. 2012/2013. Tabellen skall läsas kolumnvis.

	Samtliga elever (n=8079)	Elever som använt cannabis färre än 20 ggr (n=1055)	Elever som använt cannabis 20 ggr eller mer (n=248)	Elever som högkonsumerar alkohol (n=435)	Elever som röker dagligen/nästan dagligen (n=1 141)
Har även använt:					
Cannabis	16,0	39,9	46,7
Amfetamin	1,1	2,9	20,2	4,6	5,1
Kokain	1,3	4,0	19,2	6,1	5,8
Sömn-/lugnande medel ¹	1,6	5,2	22,9	6,6	7,0
Ecstasy	1,2	2,9	23,2	6,1	5,3
Heroin	0,4	0,8	6,1	1,1	1,5
GHB	0,3	0,7	5,9	1,8	1,6
Minst en av dessa 6	3,4	11,3	44,5	14,2	14,6
Högkonsument av alkohol	12,4	28,1	43,0	..	37,9
Röker cigaretter dagligen/så gott som dagligen	13,8	37,2	55,7	42,1	..

¹ Receptbelagda men använda utan läkarordination.

Risikfaktorer

Nio frågor som alla mäter olika dimensioner av ökad risk ligger till grund för analyserna. Dessa redovisas i tabell 3 nedan. Samtliga variabler har delats in i två värden: de som uppvisar risknivåer (ex de som ej trivs i skolan, de som mobbar, de som har vänner som röker/berusar sig/prövat narkotika) mot övriga. Det bör upprepas att syftet inte är att få en fullständigt heltäckande bild av de frekventa cannabisanvändarnas riskprofil utan att få en övergripande bild av hur denna grupp ser ut på ett urval variabler jämfört med andra grupper. Avviker de eller ligger de nära andra grupper? Vi vill också nämna att vi inte här kan skilja på orsak och verkan. Det är fullt möjligt med kopplingar/samband åt både hållen: otrivsel i skolan och omfattande skolkl kan bidra till ökad benägenhet att testa narkotika men testandet av narkotika kan också bidra till att man oftare skolkl och till att man inte trivs i skolan. Här är inte syftet att fastställa kausala samband utan att identifiera *mönster* mellan olika grupper.

Samtliga grupper (cannabisanvändare, högkonsumenter av alkohol och rökare) uppvisar även här högre värden jämfört med samtliga elever och återigen avviker de frekventa cannabisanvändarna då de uppvisar de allra högsta risknivåerna på samtliga nio variabler. Ett exempel kan illustrera detta: 13 procent av alla elever uppger att skolkl ofta (minst 2-3 gånger i månaden), bland dem som högkonsumerar alkohol är denna andel 30 procent och bland frekventa cannabisanvändare (20 gånger eller mer) är andelen 42 procent. Tilläggas bör att i gruppen *samtliga elever* ingår alla, dvs. även de olika jämförelsegrupperna (exempelvis högkonsumenter av alkohol). Tas dessa bort skulle skillnaderna mellan de som *använt* och *icke använt* naturligtvis bli ännu större.

Av dessa analyser kan vi dra slutsatsen att frekventa cannabisanvändare är en påtaglig riskgrupp, inte bara med avseende på narkotika- och annan droganvändning utan också när det gäller andra riskfaktorer. Även övriga cannabisanvändare, högkonsumenter av alkohol och daglig- nästan dagligrökarna uppvisar högre värden än samtliga elever men inte med lika påtagliga skillnader som för de frekventa cannabisanvändarna.

Tabell 3. Förekomst av riskfaktorer. Procentuell fördelning bland samtliga elever och bland elever som använt cannabis färre än 20 ggr, använt cannabis 20 ggr eller mer, som högkonsumerar alkohol och som röker dagligen/nästan dagligen. Gymnasiets år 2. 2012/2013.

	Samtliga elever (n=8079)	Elever som använt cannabis färre än 20 ggr (n=1055)	Elever som använt cannabis 20 ggr eller mer (n=248)	Elever som högkonsumerar alkohol (n=435)	Elever som röker dagligen/nästan dagligen (n=1141)
Trivs inte bra i skolan	12,6	15,7	27,4	17,8	19,0
Skolkar ofta	13,2	26,1	41,9	27,1	30,0
Blir mobbad	8,3	8,9	9,6	8,1	10,5
Mobbar andra	9,0	13,2	23,6	18,2	14,3
Uppsökt sjuksyster eller liknande för att någon slagit dig	4,3	7,7	18,3	10,4	9,2
Inte nöjd med förhållandet till sin familj	6,4	9,5	11,6	7,4	8,4
Föräldrarna vet inte vilka kompisar man umgås med	11,6	13,8	17,6	11,4	12,8
Flesta vänner röker och/eller dricker sig berusade och/eller har provat narkotika	54,9	79,7	85,1	83,3	82,4
Det är OK för mina föräldrar att jag röker cig. och/eller dricker mig berusad och/eller röker cannabis	7,6	11,8	26,4	19,5	19,0

Diskussion

Även om förhållandena i CANs undersökningar gäller tonåringar i skolan, talar mycket för att de speglar upplevd tillgänglighet respektive erfarenheter av cannabis bland ungdomar i stort. Samtidigt nås inte alla skolungdomar av denna frågeundersökning: ca 15–20% av eleverna är frånvarande och det framkom ovan att elever med mera omfattande substansanvändning skolkar i högre grad, dessutom är det inte samtliga ungdomar i en generation som återfinns i gymnasieskolans andra år. Detta betyder att en del ungdomar i 16–18-årsåldern inte medverkar i skolundersökningarna, och det kan befaras att såväl droganvändning som en ansamling av riskfaktorer är större bland dessa.

Eftersom skolundersökningen är en tvärsnittsundersökning kan man inte följa specifika individer över tid. Detta innebär exempelvis att det inte går att följa huruvida en omfattande alkoholkonsumtion minskat till följd av en ökande cannabisanvändning. Undersökningarna visar dock att den absoluta majoriteten som använt cannabis också använt alkohol. Dessutom är det så att de som använt cannabis frekvent också dricker väsentligt mycket mera alkohol än andra. Idén att cannabis skulle vara en "ersättare" för alkohol förefaller därmed trots allt mindre trolig, mera troligt är att det handlar om ett komplement.

Samtidigt är inte konsumtionsmönster bland narkotikaanvändare, unga såväl som vuxna, närmare belysta. Vare sig vad gäller doser, frekvenser eller intagningsätt av olika sorters narkotika men också av andra missbrukssubstanser, till exempel alkohol. Vidare saknas kunskap om droganvändning bland ungdomar och unga vuxna som inte ingår i olika frågeundersökningar pga. att de inte tillhör urvalsramarna eller hamnar i bortfallet. Det finns anledning att misstänka att bl a användning av olika substanser kan vara mera omfattande i dessa, i undersökningssammanhang, mindre väl representerade grupper. Att få en kompletterande bild av detta vore angeläget för framtiden.

Ett vanligt förekommande påstående, som inte tas upp i detta PM, gäller att attityden till cannabis bland unga ska ha blivit mer tillåtande på senare år. Anledningen till att vi inte tar upp frågan är att det råder brist på systematiskt och mera långsiktigt ställda attitydfrågor om cannabis i nationella undersökningar. De få undersökningar som genomförs är ofta av engångskaraktär och det är därför svårt att säga något bestämt om utvecklingen utifrån resultaten. Då det är av vikt att titta på samband mellan attityder, riskuppfattning och användning av cannabis ser vi det som angeläget att den typen av frågeställningar genomförs mera återkommande, i syfte att bättre förstå ungdomars resonemang och föreställningar runt illegala droger, för att i sin tur kunna utforma bra preventiva insatser.

Referenser

Folkhälsomyndigheten (2014). Nationella folkhälsoenkäten - Hälsa på lika villkor.

EMCDDA (2005). An overview of cannabis potency in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Insights no 6. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

EMCDDA (2012). Cannabis production and markets in Europe. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Folkhälsomyndigheten (2014). Nationella folkhälsoenkäten - Hälsa på lika villkor.

Gripe I, red (2013). Skolelevers drogvanor 2013. CAN-rapport 139. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Guttormsson U (2011). Narkotikatillgängligheten i Sverige 1988–2010. En analys av priser och beslag. CAN rapport 128. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Leifman H (red, 2013). Skolelevers drogvanor 2012. CAN-rapport 133. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Rikskriminalpolisen och Tullverket (2013). Drog situationen i Sverige 2010-2013.

Rutter, M. (1983). Statistical and personal interactions: Facets and perspectives. In D. Magnus-son and V. Allen (Eds.). *Human Development: An Interactional Perspective* (pp. 295–319). New York: Academy Press Inc.

Stattin, H., Romelsjö, A. & Stenbacka, M. (1997). Personal resources as modifiers of the risk for future criminality. *Brit. J. Criminol.*, 37, 198–223.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är en ideell förening som har till uppgift att följa konsumtionsutvecklingen och sprida information om alkohol och andra droger. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevs drogvvanor och Monitormätningarna. CAN genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. Läs mer på www.can.se, www.drugsmart.com och www.espad.org.